

-
- - Mondelinge taalvaardig-
 - heid Nederlands en leerlingen met een auditieve beperking

Aanvulling op de handreikingen schooexamens vo

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

slo

Mondelinge taalvaardigheid Nederlands en leerlingen met een auditieve beperking

Aanvulling op de handreikingen schoolexamens vo

Juni 2015

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

2015 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs: Theun Meestringa, Dirk Tuin

Met bijdragen van: Ameling Algra, CvTE, Utrecht; Lea Baker, De Taalbrug, Eindhoven; Dianne Bekkers, Guyot, Haren; Dennis van de Broek, Cito, Arnhem; Benno van Dalen, Auris College, Rotterdam; Willemien Ebels, Guyot, Haren; Gerda Egberts, Siméa, Utrecht; Connie Fortgens, Team Sprong Vooruit; Peter van Gurp, Auris, Goes; Monica de Heer, Auris College, Rotterdam; Anne-Stijn van Nes, Auris College, Rotterdam; Jocelijn Pleumeekers; De Taalbrug, Eindhoven; Ina Rumph, Onderwijsinspectie; Els Schram, Onderwijsinspectie; Erik Schraven, Kentalis Compas; Ton Smit, Rotsoord, Utrecht; Arie Terpstra, Guyot, Haren; Bart Timmermans, Orion College, Amsterdam; Dirk van de Wijdeven, Kentalis Compas, St Michielsgestel; Albert Wijbenga, Guyot, Haren.

Informatie

SLO

Afdeling: tweede fase

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 661

Internet: www.slo.nl

E-mail: tweedefase@slo.nl

AN: 3.7400.646

Inhoud

1.	Inleiding	5
2.	Luister- en kijkvaardigheid vmbo	9
3.	Spreek- en gespreksvaardigheid vmbo	13
4.	Mondelinge taalvaardigheid havo/vwo	17
5.	Mogelijkheden voor toetsing en weging (PTA)	21
6.	Onderdelen schoolexamen naar keuze	23
	Literatuur	25
	Bijlagen	27
	Bijlage 1 Beoordelingsformulier spreukbeurt vmbo 3-4	29
	Bijlage 2 Observatie en beoordelingsschema discussiëren, vmbo 5 KB en TL	33
	Bijlage 3 Observatieformulier voordracht	35
	Bijlage 4 Feedbackformulier presentatie havo 4-5, Nieuw Nederlands	37

1. Inleiding

SLO ontwikkelt voor alle vakken in het voortgezet onderwijs handreikingen met suggesties en adviezen voor de inrichting van het schoolexamen. Dit is een aanvulling op de bestaande handreikingen schoolexamens Nederlands voor vmbo (Meestringa, Ravesloot, Raymakers-Volaart & Ebbers, 2012) en havo/vwo (Meestringa, Ravesloot & Bonset, 2012).

Aanleiding voor deze aanvulling is de aanscherping van de exameneisen voor de kernvakken Nederlands, Engels en wiskunde;

- Voor de vakken Nederlands, Engels en wiskunde mag maximaal één 5 als eindcijfer behaald worden op havo en vwo (vanaf 1 augustus 2012).
- Bij de examens moet acht worden geslagen op het referentiekader taal (vanaf 1 augustus 2015).

Voor dove en slechthorende leerlingen kan deze aanscherping nadelig werken, omdat ze extra belemmeringen moeten overwinnen bij taalleren. Met name bij de schoolexamens mondelinge taalvaardigheid zou dit tot onoverkomelijk lage cijfers kunnen leiden. .

Tegelijkertijd is de school verplicht belemmeringen uit de weg te nemen die een leerling wegens een beperking ondervindt in onderwijs, toetsing en examinering (*Wet gelijke behandeling op grond van beperking of chronische ziekte*). Mondelinge taalvaardigheid maakt deel uit van de schoolexamens Nederlands. Hoe kan de school daarbij belemmeringen voor deze leerlingen wegnemen?

Uitgangspunten

Uitgangspunten voor deze aanvulling voor leerlingen met een auditieve beperking zijn:

- zoveel mogelijk recht doen aan gelijkwaardigheid en gelijke behandeling ten opzichte van normaal horende leerlingen;
- zoveel mogelijk recht doen aan de betrouwbaarheid en validiteit van de toetsing;
- het niveau van het diploma niet aantasten.

Dit betekent dat er voor leerlingen met een auditieve beperking geen aanpassingen worden gedaan als die niet noodzakelijk zijn. Er zijn bijvoorbeeld slechthorende leerlingen die zich wel verstaanbaar mondeling kunnen uitdrukken en die wel een presentatie kunnen houden. Als dit onderdeel in het schoolexamen is opgenomen, hoeft het schoolexamen niet worden aangepast. Wordt het schoolexamen voor leerlingen met een auditieve beperking wel aangepast, dan moet dit via het programma van toetsing en afsluiting (PTA) aan leerlingen, ouders en inspectie worden doorgegeven.

Doelgroepen

Deze aanvulling op de handreiking is ontwikkeld voor verschillende doelgroepen:

- leraren (secties) Nederlands vmbo en havo/vwo die in examenklassen met dove of slechthorende leerlingen worden geconfronteerd en zich afvragen of en hoe het schoolexamen voor mondelinge taalvaardigheid moet of kan worden aangepast;
- leraren Nederlands in het vso die met de vo-scholen, waarmee de school een zogenoemde symbiose-overeenkomst sluit, afspraken maken over de afname van het onderdeel mondelinge taalvaardigheid van het schoolexamen Nederlands;
- ambulante begeleiders van dove en slechthorende leerlingen in vmbo- en havo/vwo-scholen;
- examencommissies en schooldirecties die over aanpassing van het schoolexamen moeten beslissen.

Het schoolexamen kan alleen worden aangepast als ook in het bijbehorende onderwijs met die aanpassingen is gewerkt. Zie voor een overzicht van de aanpassingen die in het onderwijs wettelijk mogelijk zijn het *Protocol toetsen en examens in het vo; auditief en communicatief beperkte leerlingen* van Siméa (te vinden op www.simea.nl) en de brochure *Kandidaten met een beperking; centrale examens vo en rekentoets vo* van het College voor Examens en Toetsing (CvTE) (te vinden op www.hetcvte.nl). Beide documenten worden elk jaar opnieuw gepubliceerd.

Situatie

In het vso (cluster 2) zijn er, verdeeld over vijf leerjaren, zo'n 2.500 dove en slechthorende leerlingen (Simea, telling oktober 2014). Hoeveel daarvan in examenklassen zitten en daadwerkelijk examen doen, is niet precies bekend. Jaarlijks doen ruim 200 cluster 2-leerlingen met een leerlinggebonden financiering (LGF) examen in het vo (cijfers van DUO, verkregen via de Onderwijsinspectie over de jaren 2012, 2013 en 2014). Of hier vwo-leerlingen bij zijn, is ons niet bekend, maar dat is niet uit te sluiten.

Onder cluster 2-leerlingen vallen ook leerlingen met een andere communicatieve dan auditieve beperking: leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis (TOS). Deze vormen op vso-scholen voor cluster 2 de grote meerderheid. Hoe die verhouding onder de leerlingen met een LGF ligt, is ons onbekend. Een aanwijzing geeft het aantal aanvragen voor gebarentolken per jaar. Dove en slechthorende leerlingen kunnen het reguliere vo volgen met ondersteuning van tolken en ambulante begeleiders. In 2013 waren er 114 aanvragen voor gebarentolken in het vo (Tazelaar & Van de Camp, 2014). Dit zou kunnen wijzen op landelijk enkele tientallen examenkandidaten per jaar, van wie een deel het examen spreidt over twee jaar. De verwachting is dat als gevolg van de wet Passend onderwijs het aantal dove en slechthorende leerlingen in het reguliere vo zal toenemen ten koste van het aantal leerlingen in het vso. Een kleine 200 cluster 2-leerlingen doen het examen extraneus (cijfers van DUO, verkregen via de onderwijsinspectie over de jaren 2012, 2013 en 2014). Meestal betreft dit vmbo-examens: er zijn slechts een paar cluster 2-vso-scholen die een havo-afdeling hebben. Het kan zijn dat leerlingen die het examen spreiden over twee jaar in deze aantallen twee keer worden geteld. Vso-scholen gaan voor het afnemen van examens een samenwerking aan met een reguliere vo-school. Daartoe wordt een symbiose-overeenkomst gesloten tussen beide instellingen. In die gevallen wordt het programma van toetsing en afsluiting (PTA) van die school gevolgd. In een enkel geval kiest de vso-school voor het laten afnemen van staatsexamens. Daarbij zijn er geen schoolexamens.

Ondanks hun gehoorondersteuning (gehoorapparatuur, solo-apparatuur, cochleair implantaat (CI)) horen leerlingen met een auditieve beperking nog altijd (behoorlijk) minder dan andere leerlingen. Daarnaast zijn er leerlingen voor wie de Nederlandse gebarentaal (NGT) de eerste taal is. Andere maken gebruik van het Nederlands ondersteund met gebaren (NmG). Het

(gedeeltelijk) kunnen horen komt veelal later tot ontwikkeling. Omdat ze later beginnen en minder aanbod krijgen, ontwikkelen leerlingen met een auditieve beperking vaak een minder ruime woordenschat Nederlands, een mindere vloeiendheid en een minder duidelijke uitspraak, vergeleken met regulier horende leerlingen (Knoors & Marschark, 2014). Dove en slechthorende leerlingen gelijkwaardig behandelen en met dezelfde instrumenten op dezelfde manier beoordelen, is onmogelijk. Dit wringt bij de talen het meest bij de mondelinge taalvaardigheid. De wijze waarop de leerling al dan niet met gehoorhulpmiddelen kan functioneren, is zeer persoonlijk. De oplossingen moeten dan ook zijn afgestemd op de mogelijkheden van de leerling.

Leeswijzer

Deze aanvulling op de bestaande Handreikingen biedt aanwijzingen voor de aanpassing van de schoolexamens mondelinge taalvaardigheid. Per leerling zal moeten worden bekeken in hoeverre aanpassing nodig is en welke aanpassing dan voor de leerling het beste is. Voor vmbo gaat het in het bijzonder om de eindtermen NE/K/4 Luister- en kijkvaardigheid (hoofdstuk 2 en NE/K/5 Spreek- en gespreksvaardigheid (hoofdstuk 3), voor havo en vwo om domein B: Mondelinge taalvaardigheid, waarbij domein D: Argumentatieve vaardigheden een rol kan spelen (hoofdstuk 4). Bij deze schoolexamens moeten de niveau-omschrijvingen van het domein mondelinge taalvaardigheid van het referentiekader taal: 2F voor vmbo, 3F voor havo en 4F voor vwo in acht worden genomen. Hoofdstuk 5 besteedt aandacht aan de mogelijkheden voor toetsing en weging. Hoofdstuk 6 gaat in op onderdelen die naar keuze in het schoolexamen kunnen worden opgenomen.

2. Luister- en kijkvaardigheid vmbo

Eindtermen en referentiekader taal

In het examenprogramma Nederlands vmbo staat de volgende eindterm over Luister- en kijkvaardigheid:

NE/K/4 Luister- en kijkvaardigheid

De kandidaat kan:

- luister- en kijkstrategieën hanteren;
- compenserende strategieën kiezen en hanteren;
- het doel van de makers van een programma aangeven;
- de belangrijkste elementen van een programma weergeven;
- een oordeel geven over een programma en dit toelichten;
- een instructie uitvoeren;
- voor KB, GT en TL: de waarde en betrouwbaarheid aangeven van de informatie die door de massamedia verspreid wordt.

Voor de gemengde en theoretische leerweg is ook de laatste eindterm uit de verrijking relevant. Deze luidt als volgt:

NE/V/3 Vaardigheden in samenhang

14. De kandidaat kan de vaardigheden uit het kerndeel in samenhang toepassen.

De *Handreiking schoolexamen Nederlands vmbo* beschrijft de positie van dit onderdeel in het examen, de kleine verschillen die er zijn tussen bovenstaande eindtermen en het referentiekader taal op niveau 2F en de implicaties daarvan voor het schoolexamen (Meestringa et al., 2012, p. 11-14). De eindtermen worden verder geïnterpreteerd en vertaald in mogelijkheden voor het schoolexamen in het tweede deel van de handreiking (ibid, p. 47-49).

Opmerkelijk is dat luistervaardigheid in de interpretatie in de handreiking en de syllabus voor het centraal examen van het CvTE beperkt is tot rtv/beeldprogramma's (nieuwsbericht, documentaire, reclameboodschap, instructie(programma) en discussieprogramma, terwijl het referentiekader taal breder is in de tekstvormen waar het om zou moeten gaan: ook uitleg, voordracht, toespraak, les en verhaal worden daar genoemd. Ook is het luisteren naar instructies op school en daarbuiten relevant. Dit verruimt de mogelijkheden voor toetsing van dit onderdeel aanzienlijk.

Het Cito (2007, p. 10) concludeert dat het onderdeel luisteren van het centraal examen slechts ten dele als een toets van de exameneenheid NE/K/4 kan gelden.

Luistersituatie dove en slechthorende leerlingen

Zoals horende leerlingen hun luister- en kijkvaardigheid zullen moeten tonen in situaties die voor hen in vervolgopleiding en maatschappij van belang zijn, zo zullen we ook voor leerlingen met een auditieve beperking moeten zoeken naar taken die voor hen realistisch zijn. Voor deze leerlingen is luisteren iets wat je niet alleen met je oren doet, maar ook met je ogen.

Nu is taal eigenlijk altijd multimodaal: als we naar iemand luisteren, letten we ook op de signalen die hij of zij met het lichaam geeft: houding, gebaren, gezichtsuitdrukking,

lichaamsbeweging. Schriftelijke teksten bevatten vaak illustraties, die zijn ook multimodaal. Luisteren vindt voor dove en slechthorende leerlingen plaats met gebaren, gebruik van gebarentaal, steun van de gesprekspartners en, in geval van tv/video, met ondertiteling. Dit gegeven kan leidend zijn voor het zoeken naar opties voor het schoolexamen Luister- en kijkvaardigheid voor leerlingen met een auditieve beperking.

Opties voor het schoolexamen

Herhaalde toetsing van luister- en kijkvaardigheid in verschillende situaties heeft in principe de voorkeur:

- Herhaalde toetsing is meer valide omdat op die wijze het begrip beter wordt gedekt dan bij een toetsing van één toepassing;
- Herhaalde toetsing verhoogt de betrouwbaarheid van het eindcijfer;
- Herhaalde toetsing biedt de leerlingen meer dan een kans om hun kunnen te tonen.

Het schoolexamen dient aan te sluiten op het voorafgaande onderwijs. Met andere woorden, in het schoolexamen horen geen aanpassingen thuis die niet ook in het voorgaande onderwijs zijn gehanteerd.

Hieronder presenteren we enkele opties voor het schoolexamen (SE):

- *Geen luister- en kijkvaardigheid in het SE.* Hiervoor kan vanuit twee redenen worden gekozen:
 1. als de leerling het centraal digitaal examen Nederlands afgenomen wordt. Dit centraal examen is beschikbaar voor leerlingen in de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg. Onderdeel daarvan is luister- en kijkvaardigheid, waarbij ondertiteling kan worden gegeven (zie CvTE, 2014). De school kan stellen dat het kerndeel NE/K/4 van het examenprogramma daarmee voldoende is getoetst.

Voordeel: verminderde belasting voor leerling en schoolorganisatie. Dit onderdeel bepaalt slechts in beperkte mate het cijfer voor het centraal examen Nederlands en kan gecompenseerd worden door punten bij de onderdelen lees- en schrijfvaardigheid van het digitaal examen.

Nadelen: het is een beperkte toetsing van luister- en kijkvaardigheid en het biedt een beperkte kans voor de leerling zijn kunnen te tonen. Bovendien is dit geen optie voor leerlingen die het centraal examen Nederlands schriftelijk afleggen, zoals de leerlingen in de gemengde en theoretische leerweg van het vmbo.
 2. als luister- en kijkvaardigheid integraal met spreek- en gespreksvaardigheid wordt getoetst (zie hoofdstuk 3).

Voordeel: toetsing van de vaardigheid vindt plaats in meer realistische en meer functionele situaties.

Nadeel: er vindt geen afzonderlijke toetsing van de vaardigheid plaats.
- *Luister- en kijkvaardigheid toetsen met behulp van een Cito-toets.* Met ingang van het schooljaar 2012/2013 zijn voor leerlingen met auditieve beperking bij Cito ondertitelde dvd's te koop van de *Kijk- en luistertoetsen Nederlands* voor de basis- kader- en gemengd/theoretische leerweg (Cito, 2014). Deze toetsen worden elk jaar vernieuwd en bestaan steeds uit drie onderdelen:
 - een onderdeel 'tekstbegrip' waarin een documentaire-achtig programma wordt gebruikt, zoals de Rekenkamer, of een item van een achtergrondprogramma, waarin de straling van mobiele telefoons wordt onderzocht;
 - een onderdeel 'fictie' waarin een fragment van een (jeugd)speelfilm wordt gebruikt;
 - een onderdeel 'uitvoeren van een instructie', waarin bepaalde handelingen worden voorgedaan en uitgelegd. Dit onderdeel maakt alleen deel uit van de toetsen voor de basis- en kaderberoepsgerichte leerwegen. Voor de gemengde/theoretische leerwegen

is het derde onderdeel 'sprekersbedoeling' aan de hand van een fragment van een discussieprogramma.

Hierbij kan een koptelefoon worden gebruikt. Een andere optie is de tekst na het bekijken van een onderdeel en voor het beantwoorden van de vragen nog eens rustig en goed gearticuleerd voor te lezen, zodat de voor dove en slechthorende leerlingen extra storende achtergrondgeluiden worden uitgeschakeld en ze hun vaardigheid in liplezen kunnen inzetten.

Deze onderdelen worden getoetst met voornamelijk meerkeuzevragen. Voor het beoordelen van de antwoorden is een correctievoorschrift gegeven.

Voordeel: het zijn afgeronde, zorgvuldig ontwikkelde toetsen die zonder meer te gebruiken zijn.

Nadeel: het is een beperkte toets van luister- en kijkvaardigheid, die alleen luisteren vanaf het platte scherm toetst. De standaardscore is bovendien niet afgestemd op leerlingen met een auditieve beperking. De scores die Cito geeft, zijn gebaseerd op proeftoetsen zonder ondertiteling en met horende leerlingen.

- *Luister- en kijkvaardigheid toetsen in meer levensechte situaties.* Leerlingen luisteren bijvoorbeeld naar een Nederlandse les of instructie, een gesproken of voorgelezen verhaal, een toneelstuk. Leerlingen maken eventueel aantekeningen. Na afloop is de opdracht bijvoorbeeld:

- Schrijf een samenvatting (voor basis – kaderberoepsgerichte leerwegen).
- Schrijf een recensie met daarin een samenvatting van het beluisterde en een persoonlijke reactie daarop.
- Beantwoord vragen naar de hoofdgedachte en enkele belangrijke onderdelen.

Bij deze taak kan vanzelfsprekend solo-apparatuur en/of een gebarentolk worden ingezet, als de leerling dat gewend is en het recht heeft daarvan gebruik te maken.

Voordelen:

- Het zijn realistische taken die een goed beeld kunnen geven van de luister- en kijkvaardigheid van de leerling.
- Het zijn taken waarin tegelijkertijd of simultaan horende, dove en slechthorende leerlingen kunnen worden getoetst.
- Het zijn taken die in verschillende settings kunnen worden herhaald, zodat van herhaalde toetsing sprake kan zijn.

Nadelen: extra organisatielast voor scholen en ontwerplast voor leraren, die taken en beoordelingsformulieren moeten ontwerpen.

3. Spreek- en gespreksvaardigheid vmbo

Eindtermen en referentiekader taal

In het examenprogramma Nederlands vmbo staat de volgende eindterm over Spreek- en gespreksvaardigheid:

NE/K/5 Spreek- en gespreksvaardigheid

De kandidaat kan:

- relevante informatie verzamelen en verwerken ten behoeve van de spreek- en gesprekssituatie;
- strategieën hanteren ten behoeve van de spreek- en gesprekssituatie;
- compenserende strategieën kiezen en hanteren;
- het spreek-/luisterdoel in de situatie tot uitdrukking brengen;
- het spreek-/luisterdoel en taalgebruik richten op verschillende soorten publiek;
- het spreekdoel van anderen herkennen en de reacties van anderen inschatten;
- in spreek- en gesprekssituaties taalvarianten herkennen en daar adequaat op inspelen.

Voor de gemengde en theoretische leerweg is ook de laatste eindterm uit de verrijking relevant. Deze luidt als volgt:

NE/V/3 Vaardigheden in samenhang

14. De kandidaat kan de vaardigheden uit het kerndeel in samenhang toepassen.

De *Handreiking schoolexamen Nederlands vmbo* beschrijft de positie van dit onderdeel in het examen, de kleine verschillen die er zijn tussen bovenstaande eindtermen en het referentiekader taal op niveau 2F en de implicaties daarvan voor het schoolexamen (Meestringa et al., 2012, p. 15-18). De eindtermen worden verder geïnterpreteerd en vertaald in mogelijkheden voor het schoolexamen in het tweede deel van de handreiking (ibid, p. 50-51).

Opmerkelijk is dat in de eindtermen geen onderscheid wordt gemaakt in spreken en gesprekken voeren, terwijl dit onderscheid in het referentiekader in twee aparte domeinen wordt uitgewerkt. Uit de handreiking en het referentiekader blijkt echter dat het op niveau 2F gaat om de monoloog (presentatie) met vragen na, de dialoog (informatie uitwisselen, vragen en geven) en de polyloog (overleg/besluitvorming of discussie/meningsvorming). Merk ook op dat het om spreek- en gesprekssituaties gaat die vooraf zijn gegaan door het verzamelen en verwerken van informatie.

Spreek- en gesprekssituatie dove en slechthorende leerlingen

Zoals horende leerlingen hun spreek- en gespreksvaardigheid zullen moeten tonen in situaties die voor hen in vervolgopleiding en maatschappij van belang zijn, zo zullen we ook voor leerlingen met een auditieve beperking moeten zoeken naar taken die voor hen realistisch zijn. Onder elkaar kunnen dove en slechthorende leerlingen goed met elkaar communiceren, onder andere naarmate ze NGT beheersen. Voor het schoolexamen Nederlands gaat het echter om situaties waarin ook horenden aanwezig zijn. Leerlingen met een auditieve beperking zullen zich in die situaties verstaanbaar maken met een tolk, met illustraties (poster, PowerPoint of

Prezi), met spraak – voor zover ze die beheersen – en/of met gebruikmaking van het schrift (woorden op papier of scherm om de presentatie of de bijdrage aan het gesprek te ondersteunen).

Opties voor het schoolexamen

Zoals de eindtermen laten zien en het referentiekader benadrukt, gaat het bij spreek- en gespreksvaardigheid om zowel monologen als gesprekssituaties met meerdere personen. Wil je daar in het schoolexamen recht aan doen, dan moet je leerlingen verschillende taken – al dan niet in combinatie - laten uitvoeren en beoordelen.

Herhaalde toetsing van spreek- en gespreksvaardigheid in verschillende situaties heeft in principe de voorkeur:

- Herhaalde toetsing is meer valide omdat op die manier het begrip beter wordt gedekt dan bij een toetsing van één toepassing;
- Herhaalde toetsing verhoogt de betrouwbaarheid van het eindcijfer;
- Herhaalde toetsing biedt de leerling meer dan één kans om zijn of haar kunnen te tonen.

Toch kan er ook gekozen worden voor de optie een leerling naar keuze een van de taken, voordracht, discussie of debat te laten uitvoeren (zoals ook het examenprogramma havo/vwo aangeeft).

Het schoolexamen dient aan te sluiten op het voorafgaande onderwijs. Met andere woorden, in het schoolexamen horen geen aanpassingen thuis die niet ook in het voorgaande onderwijs zijn doorgevoerd.

Hieronder presenteren we enkele opties voor het schoolexamen:

- *Een presentatie tijdens een mondeling met vragen na.* De leerling bereidt over een zelfgekozen onderwerp een presentatie voor met eventueel een poster, PowerPoint of Prezi als ondersteuning, waarna – bij voorkeur – twee examinatoren over dat onderwerp een gesprek met de leerling voeren. Deze geïntegreerde toetsing van luisteren, spreken en een gesprek voeren kan betrekking hebben op:
 - een fictiedossier
 - een sectorwerkstuk
 - een stage
 - een zelf bestudeerd onderwerp.

De beoordeling vindt plaats met een beoordelingsformulier dat is afgeleid van het referentieniveau 2F. Dit formulier kan bijvoorbeeld bestaan uit een rubric die let op de voorbereiding, de inhoud en opbouw, het spreken, de presentatie, en het gebruik van hulpmiddelen en bronnen (zie bijlage 1).

De leerling kan bij de presentatie een tolk inzetten als er (horende) toehoorders zijn die NGT niet beheersen.

Voordelen: de leerling kan zich inhoudelijk en qua presentatie goed voorbereiden, eventueel met behulp van derden, zoals een logopedist. Verder kan de toets in de examenjaren meerdere keren worden afgenomen, bijvoorbeeld twee keer per jaar, wat de betrouwbaarheid ten goede kan komen en de leerling gelegenheid geeft ervaring op te bouwen en steeds beter te presenteren.

Nadelen: het is arbeidsintensief en roostertechisch gecompliceerd, de voorbereiding kost tijd en – als de school daarvoor kiest – er zijn steeds twee examinatoren nodig. Een ander nadeel is dat het toetsen plaatsvindt in een kunstmatige, mogelijk spanningverhogende situatie, hoewel de examensituatie met twee bekende leraren ook heel veilig kan zijn voor de leerling.

- *Een presentatie voor leeftijdsgenoten (de klas) met vragen na.* De spreek/gesprekssituatie met twee examinatoren die hierboven is beschreven, kan op soortgelijke wijze ook in de klas worden gerealiseerd. Na de presentatie gaan leerlingen en leraar met elkaar in

gesprek over het onderwerp, al dan niet onder leiding van de leerling. Leerlingen kunnen ook betrokken worden bij de beoordeling van de prestatie. De taken gesprek voeren en beoordeling kunnen over de toehoorders worden verdeeld. De leraar zorgt ervoor dat het gesprek voortgang blijft houden en betreft de beoordeling door de leerlingen in zijn eindoordeel.

Voor mogelijke onderwerpen en beoordeling: zie hierboven.

De leerling kan bij de presentatie een tolk inzetten als er (horende) toehoorders zijn die NGT niet beheersen.

Voordeel (naast de bovengenoemde): het is een realistische spreek/gespreksituatie waarbij de medeleerlingen door afwisselend het gesprek te voeren en te beoordelen ook leren door te observeren.

- *Een werkoverleg als rollenspel.* Een klein aantal leerlingen (drie of vier) krijgen rollen uitgereikt, waarin hun onderling verschillende kwaliteiten en voorkeuren staan beschreven. De gezamenlijke taak is een taakverdeling te maken voor een uit te voeren klus. De leerlingen bestuderen hun rollen en bereiden hun inbreng in het gesprek voor. Rollen als voorzitter, tijdbewaker en verslaglegger zijn ook verdeeld. Daarna voeren de leerlingen het werkoverleg en komen ze tot een passende taakverdeling. Deze werkvorm zal in het voorafgaande onderwijs moeten zijn geoefend, voordat ze als toets kan worden ingezet. Een tolk kan indien nodig onderdeel uitmaken van de setting.

Beoordeling vindt plaats op bijvoorbeeld:

- inbreng in het verloop van het gesprek;
- bijdrage aan de taakverdeling;
- afstemming op de andere deelnemers;
- technische kwaliteit van de inbreng.

Toehorende medeleerlingen kunnen een rol krijgen bij de beoordeling door bijvoorbeeld te letten op een van de vier genoemde aspecten, of specifiek op een van de deelnemers.

Voordelen: i een voor het vmbo realistische situatie wordt nagespeeld en de prestatie van de leerling in die situatie wordt beoordeeld. Door te rouleren en afwisselend te observeren kan een onderpresterende leerling na een keer gericht kijken en beoordelen een herkansing worden geboden.

Nadelen: er moeten meerdere rollensets met te verdelen taken voorhanden zijn, en er moeten meerdere leerlingen met auditieve beperking in de examenklassen zijn.

- *Een discussie naar aanleiding van gebeurtenis.* Een gemeenschappelijke ervaring, zoals een excursie, een theaterstuk, maar ook de presentatie van een sectorwerkstuk of een voorgelezen gedicht kan aanleiding zijn tot het voeren van een meningvormende discussie door een aantal – bijvoorbeeld drie of vier – leerlingen. De discussie start na een korte voorbereiding van de leerlingen, waarna reacties op de ervaring worden uitgewisseld, bevraagd en onderbouwd. Ook deze werkvorm zal in het voorafgaande onderwijs moeten zijn geoefend, voordat hij als toets kan worden ingezet.

Beoordeling vindt plaats op bijvoorbeeld:

- het verwoorden van je standpunt;
- het (empathisch) reageren op bijdragen van anderen;
- het gericht doorvragen op bijdragen van anderen;
- technische kwaliteit van de inbreng.

Ook hier kan een tolk indien nodig onderdeel uitmaken van de setting en kunnen 'toehorende' leerlingen een rol krijgen in de beoordeling door te letten op een van de deelnemers of een van de genoemde aspecten.

Voordelen: er kan een gesprek worden gevoerd over een actuele en voor leerlingen mogelijk interessante gebeurtenis en hun spreek-/gespreksvaardigheid wordt in een vrij realistische situatie beoordeeld. Door te rouleren en afwisselend te observeren kan een

onderpresterende leerling na een keer gericht kijken en beoordelen een herkansing worden geboden.

Nadeel: dove en slechthorende leerlingen krijgen niet altijd goed mee wat gesprekspartners zeggen, zodat niet goed is in te schatten of ze minder snel of niet adequaat reageren omdat ze nog moeten verwerken wat de ander heeft gezegd, of omdat ze moeite hebben met het formuleren van een reactie. Ook met een gebarentolk erbij dient men rekening te houden met de tragere informatieverwerking en reactiesnelheid van de dove of slechthorende leerling.

- *Een discussie naar aanleiding van een stelling.* De leerlingen krijgen vooraf een stelling uitgereikt, zodat zij zich op de discussie kunnen voorbereiden. De stelling is bijvoorbeeld: 'Gamen is slecht voor de ontwikkeling van jongeren.' De discussie wordt gefilmd, zodat de leraar de beoordeling zorgvuldig kan uitvoeren en verantwoorden. Het beoordelingsformulier biedt bijvoorbeeld ruimte om de kwaliteit van de voorbereiding, de ingebrachte argumenten en de reacties op de inbreng van een ander te waarderen, maar houding, taalgebruik en de bijdrage aan de voortgang van de discussie. Door te letten op de reacties op een ander (minstens twee keer), het doorvragen (stelt verduidelijkingsvragen) en het reageren op de ander is ook luistervaardigheid in het beoordelingsformulier verwerkt. Bijlage 2 geeft een voorbeeld van zo'n beoordelingsformulier voor vmbo kaderberoepsgerichte en theoretische leerweg.
- **Voor- en nadelen:** zie hierboven bij discussie naar aanleiding van een gebeurtenis.

4. Mondelinge taalvaardigheid

havo/vwo

Eindtermen en referentiekader taal

In het examenprogramma Nederlands havo/vwo zijn de volgende eindtermen van belang voor het schoolexamen mondelinge taalvaardigheid:

Eindtermen voor het schoolexamen mondelinge taalvaardigheid

4. De kandidaat kan ten behoeve van een voordracht, discussie of debat:

- relevante informatie verzamelen en verwerken;
- deze informatie adequaat presenteren met het oog op doel, publiek en gespreksvorm;
- adequaat reageren op bijdragen van luisteraars of gespreksdeelnemers.

6. De kandidaat kan een betoog;

- zelf opzetten en presenteren.

De Handreiking schoolexamen Nederlands havo/vwo beschrijft de positie van dit onderdeel in het examen, de verschillen die er vooral in de uitwerking zijn tussen bovenstaande eindtermen en het referentiekader taal op niveau 3F en 4F en de implicaties daarvan voor het schoolexamen (Meestringa, Ravesloot & Bonset., 2012, p. 11-17). De eindtermen worden verder geïnterpreteerd en vertaald in mogelijkheden voor het schoolexamen in het tweede deel van de handreiking (ibid, p. 45-47, 48-50, 56-58, 63-64).

Opmerkelijk is dat in de eindtermen door middel van het woord 'of' de keuze open staat voor een voordracht, discussie of debat. Dit impliceert dat – voornamelijk uit tijdsoverwegingen – niet meer dan één gespreksvorm in het schoolexamen hoeft te worden opgenomen. Opmerkelijk is verder dat eindterm 6 uit het domein Argumentatieve vaardigheden in het vo meestal niet afzonderlijk, maar in een schriftelijk betoog, een betogende voordracht en/of een discussie of debat wordt getoetst.

Spreek- en gesprekssituatie dove en slechthorende leerlingen

Zoals horende leerlingen hun spreek- en gespreksvaardigheid zullen moeten tonen in situaties die voor hen in vervolgopleiding en maatschappij van belang zijn, zo zullen we ook voor leerlingen met een auditieve beperking moeten zoeken naar taken die voor hen realistisch zijn. Onder elkaar kunnen dove en slechthorende leerlingen goed met elkaar communiceren, onder andere naarmate ze NGT beheersen. Voor het schoolexamen Nederlands gaat het echter om situaties waarin ook horenden aanwezig zijn. Leerlingen met een auditieve beperking zullen zich in die situaties verstaanbaar maken met een tolk, met illustraties (poster, PowerPoint of Prezi), met spraak – voor zover ze die beheersen – en/of met gebruikmaking van het schrift (woorden op papier of scherm om de presentatie of de bijdrage aan het gesprek te ondersteunen).

Opties voor het schoolexamen

Volgens de eindtermen kan voor het schoolexamen mondelinge taalvaardigheid dus gekozen worden voor de voordracht, de discussie of het debat. Scholen kiezen nog steeds vooral voor de voordracht (in het examenjaar 72% voor havo, 61% voor vwo). Ten opzichte van eind jaren negentig terrein lijkt de spreekbeurt wel terrein te verliezen. De discussie en het debat komen minder vaak voor dan de voordracht. Ongeveer een derde van de scholen kiest voor het debat. De discussie komt op een vijfde tot een kwart van de scholen voor. (Meestringa & Ravesloot, 2012, 2013). Uit de percentages valt op te maken dat veel reguliere vo-scholen meer dan een vorm in het schoolexamen hebben opgenomen.

Herhaalde toetsing van spreek- en gespreksvaardigheid in verschillende situaties heeft in principe de voorkeur: het is meer valide omdat op die wijze het begrip beter wordt gedekt dan bij een toetsing van één toepassing; het verhoogt de betrouwbaarheid van het eindcijfer; het biedt de leerlingen meer dan een kans om hun kunnen te tonen. Toch kan ook gekozen worden voor de optie een van de drie taken te laten uitvoeren.

Het schoolexamen dient aan te sluiten op het voorafgaande onderwijs. Met andere woorden, in het schoolexamen horen geen aanpassingen thuis die niet ook in het voorgaande onderwijs zijn doorgevoerd.

Hieronder presenteren we enkele opties voor het schoolexamen:

- *Een presentatie tijdens een mondeling met vragen na.* De leerling bereidt over een zelfgekozen onderwerp een presentatie voor met eventueel een poster, PowerPoint of Prezi als ondersteuning, waarna – bij voorkeur - twee examinatoren over dat onderwerp een gesprek met de leerling voeren. Deze geïntegreerde toetsing van luisteren, spreken en gesprek voeren kan betrekking hebben op:
 - het literaturofficer
 - het profielwerkstuk
 - een zelf bestudeerd onderwerp.

De beoordeling vindt plaats met een beoordelingsformulier dat is afgeleid van het referentieniveau 3F voor havo en 4F voor vwo.

Voordelen: de leerling kan zich inhoudelijk en qua presentatie goed voorbereiden, eventueel met behulp van derden, zoals een logopedist; de toets kan in de examenjaren meerdere keren worden afgenomen, bijvoorbeeld twee keer per jaar, wat de betrouwbaarheid ten goede kan komen en de leerling gelegenheid geeft ervaring op te bouwen en steeds beter te presenteren.

Nadelen: het is arbeidsintensief en roostertechneisch gecompliceerd; de voorbereiding kost tijd en – als de school daarvoor kiest – er zijn steeds twee examinatoren nodig. Een ander nadeel is dat het toetsen plaatsvindt in een kunstmatige, mogelijk spanningverhogende situatie, hoewel de examensituatie met twee bekende leraren ook heel veilig kan zijn voor de leerling.

- *Een (uiteenzettende, beschouwende of betogende) voordracht met vragen na.* De spreek/gesprekssituatie die hierboven met twee examinatoren is beschreven, kan op soortgelijke wijze ook in de klas worden gerealiseerd. Na de presentatie gaan leerlingen en leraar met elkaar in gesprek over het onderwerp, al dan niet onder leiding van de leerling. Leerlingen kunnen ook betrokken worden bij de beoordeling van de prestatie. De taken 'nagesprek voeren' en 'beoordeling' kunnen over de toehoorders worden verdeeld. De leraar zorgt ervoor dat het gesprek voortgang blijft houden en betreft het oordeel van de leerlingen in zijn eindoordeel.

Voor mogelijke onderwerpen en beoordeling: zie hierboven. Bijlage 3 geeft een observatieformulier voor een voordracht door een leerling met een auditieve beperking. Bijlage 4 geeft een voorbeeld van een feedbackformulier voor havo uit de methode *Nieuw Nederlands*. Het maakt onderscheid tussen inhoud, afstemming op doel en publiek,

houding, woordenschat en woordgebruik, vloeiendheid en verstaanbaarheid en het gebruik van ondersteunende middelen. Het formulier hanteert daarbij de omschrijvingen van het referentiekader taal als bandbreedte: 2F is onvoldoende, 3F is goed. Voor vloeiendheid en verstaanbaarheid mag NGT worden ingezet. Afstemming op publiek en woordenschat zijn voor leerlingen met een auditieve beperking relatief lastig.

De leerling kan bij de presentatie bijvoorbeeld een tolk inzetten als er (horende) toehoorders zijn die NGT niet beheersen.

Naast de voordelen die hierboven bij de presentatie tijdens een mondeling genoemd zijn, is een voordeel van deze opzet dat het een meer realistische spreek/gespreksituatie is, waarbij de medeleerlingen door afwisselend de voordracht te geven en te beoordelen ook leren door te observeren.

- *Een discussie naar aanleiding van gebeurtenis.* Een gemeenschappelijke ervaring, zoals een excursie, een theaterstuk, maar ook een presentatie van een profielwerkstuk of een voorgelezen gedicht kan aanleiding zijn tot het voeren van een meningvormende discussie door een aantal – bijvoorbeeld drie of vier – leerlingen. De discussie start na een korte voorbereiding van de leerlingen, waarna reacties op de ervaring worden uitgewisseld, bevraagd en onderbouwd. Deze werkvorm zal in het voorafgaande onderwijs moeten zijn geoefend, voordat ze als toets kan worden ingezet.

Beoordeling vindt plaats op bijvoorbeeld:

- het verwoorden en beargumenteren van je standpunt;
- het (empathisch) reageren op bijdragen van anderen;
- het gericht doorvragen op bijdragen van anderen;
- technische kwaliteit van de inbreng.

Hier kan een tolk indien nodig onderdeel uitmaken van de setting en kunnen ‘toehorende’ leerlingen een rol krijgen in de beoordeling door te letten op een van de deelnemers of een van de genoemde aspecten.

Voordelen: er kan een gesprek worden gevoerd over een actuele en voor leerlingen mogelijk interessante gebeurtenis en hun spreek-/gespreksvaardigheid wordt in een vrij realistische situatie beoordeeld. Door te rouleren en afwisselend te observeren kan een onderpresterende leerling na een keer gericht kijken en beoordelen een herkansing worden geboden.

Nadeel: zo'n discussie moet in de voorgaande jaren een paar keer geoefend worden en de organisatie daarvan vraagt de nodige tijd en aandacht.

- *Een debat over een stelling.* In het voortgezet onderwijs wint het debat aan populariteit omdat het een strak geordende werkvorm is, die door het Lagerhuisdebat op tv ook redelijk bekend is onder leerlingen. Een andere reden voor de populariteit van het debat kan zijn dat eindterm 6, van het domein argumentatieve vaardigheden, er goed mee kan worden getoetst. Leerlingen kunnen de positie die ze moeten innemen, voor of tegen de stelling, goed voorbereiden en de beurten worden door de voorzitter verdeeld, zodat iedereen voldoende aan bod kan komen.

Ook hier kan een tolk onderdeel uitmaken van de setting.

Beoordeling kan plaats vinden op bijvoorbeeld:

- kwaliteit van de argumentatie;
- bijdrage aan de samenhang/ reactie op een vorige spreker;
- doel- en publieksgerichtheid van de woordkeuze;
- taalverzorging (zinsbouw, articulatie).

Bijlage 2 geeft een observatie- en beoordelingsschema voor discussiëren naar aanleiding van een stelling, dat op de school licht aangepast ook voor havo wordt gebruikt.

Voordeel van deze toetsvorm: de strakke regulering van de beurten geeft dove en slechthorende leerlingen kansen optimaal mee te doen.

Het Nationaal Debatinstituut dat al jaren scholierendebatwedstrijden organiseert van basisschool tot vwo en het internationale Roosevelt World Schools Academy doen nu eerste ervaringen op met het debatteren met dove en slechthorende leerlingen.

Nadeel: zie hierboven bij discussie.

5. Mogelijkheden voor toetsing en weging (PTA)

De uitgangspunten van gelijkwaardigheid van het diploma en het niet aantasten van het niveau maken het doen van aanpassingen tot een preciaire aangelegenheid. Knoors & Marschark (2014) maken duidelijk hoe lastig dit is:

"Some teachers or other assessors adapt test procedures, for example, conducting testing in written language, written and spoken language and spoken language, or simultaneous communication. However, such adaptations threaten the validity and reliability of the test (Cawthon, 2011; Qi & Mitchell, 2012). Reference norms become worthless in such cases, because they were established by using a different assessment procedure. Further, such adaptations may not really solve the problem. If one avoids the use of speech in assessing spoken language proficiency because it also implies testing of speech perception and speechreading ability and instead uses written language, the test also becomes a reading test." (Ibid, p. 86)

Knoors & Marschark benadrukken (ibid, p. 87) dat het bij toetsing belangrijk is zorgvuldig de doelen van het toetsen te bepalen, de beste instrumenten te kiezen en voorzichtig te zijn met het aanpassen van procedures en items. Omdat de taalsituatie van dove en slechthorende leerlingen complex is en onderling sterk kan verschillen, suggereren zij de oplossing te zoeken in een breed profiel van de taalvaardigheid van de dove of slechthorende, dat rekening houdt met zijn of haar gemengde, multimodale repertoire en bronnen. Dat kan in een programma van toetsing en afsluiting worden vastgelegd en (naar leerlingen, ouders en inspectie) verantwoord.

PTA

Scholen voor vso werken voor het schoolexamen samen met een reguliere school voor voortgezet onderwijs. Daarbij zijn er drie opties:

- a) het programma voor toetsing en afsluiting (PTA) van de vo-school wordt gevolgd;
- b) de vso-school hanteert onder auspiciën van de vo-school een eigen PTA;
- c) er is een verdeling van onderdelen van het schoolexamen over beide scholen.

De optie a) ligt voor de hand als de vo-school het PTA beperkt tot een beperkt aantal schoolexamens voor de verplichte onderdelen.

De andere twee opties zijn nodig als ook de cijfers op de methodetoetsen door de examenjaren heen in het PTA zijn opgenomen en in het SE-cijfer worden verdisconteerd. We raden dit niet aan, maar we zien het regelmatig. Op die manier wordt iedere overhoring en toets namelijk een (deel van het) schoolexamen, wat voor leerlingen het belang ervan wellicht benadrukt, maar dat belang wordt door de grote hoeveelheid toetsen evengoed weer te niet gedaan. Het gevolg is bovendien dat het summatieve karakter van elke toets wordt benadrukt, ten nadele van het formatieve karakter van tussentoetsen: het evalueren om van te leren.

Afspraken hierover worden vastgelegd in een zogenoemde symbiose-overeenkomst. De Stichting Projecten Speciaal Onderwijs (z.j.) van de PO-Raad formuleert de afspraken over examinering in een voorbeeld van zo'n overeenkomst als volgt (waarbij de vso-school partij I is en de vo-school Partij II):

1. Partij I, al dan niet in samenwerking met Partij II, draagt er zorg voor dat leerlingen voldoen aan de toelatingseisen tot het examenprogramma.
2. Leerlingen van Partij I nemen als extraneus deel aan het examenprogramma van Partij II.
3. Leerlingen van Partij I nemen deel aan het volledige Programma van Toetsing en Afsluiting, zoals Partij II dat toepast.
4. Bij het met goed gevolg afleggen van het examenprogramma verstrekt Partij II het relevante diploma aan de leerling.
5. Partij II neemt de wettelijke voorschriften rond examinering in acht.

Aan de mogelijkheden en aanwijzingen voor het opstellen van het PTA in de bestaande handreikingen schoolexamens vmbo en havo/vwo hebben we hier weinig toe te voegen. Scholen hebben een grote vrijheid in het bepalen van de weging van onderdelen. Optie b) en c) bieden de ruimte om ook rekening houden met de mogelijkheden van de leerlingen. Een voorbeeld kan dit verduidelijken.

In het PTA van een vmbo-school weegt Spreek/gespreks- en luistervaardigheid voor 50% mee in het SE, Schrijfvaardigheid en Fictie elk 25%. De vso-school past in overleg de weging aan: Schrijfvaardigheid 40% en Fictie 30% en Spreek/gespreksvaardigheid en Luistervaardigheid elk 15%.

Een tweede mogelijkheid om rekening te houden met de mogelijkheden van de leerling ligt in de weging per onderdeel spreek-/gespreksvaardigheid of mondelinge taalvaardigheden.

In het beoordelingsformulier voor spreekvaardigheid is het gewicht voor het onderdeel taalverzorging verlaagd ten gunste van het onderdeel samenhang.

Elke vo-school kan uiteraard ook haar PTA aanpassen aan gewijzigde omstandigheden van haar leerlingen.

Voor het ontwerpen van toetsen en beoordelingsformulieren verwijzen we naar Sanders (red.) (2011). Voor aanwijzingen over de wijze waarop bij het toetsen rekening kan worden gehouden met een referentiekader verwijzen we naar Van Til et al. (2011) en Ekens & Meestringa (2013).

6. Onderdelen schoolexamen naar keuze

Tot slot willen we graag wijzen op de mogelijkheid in het schoolexamen onderdelen op te nemen naar keuze van de leerling. We zijn deze optie niet tegengekomen, maar hij bestaat wel. De school biedt daarmee alle leerlingen de mogelijkheid te excelleren op een onderdeel dat hun bijzondere interesse heeft en/of waarin ze goed zijn. Voldoende uitvoering kan met een vooraf bepaald percentage meewegen op de cijferlijst bij de berekening van het SE-cijfer.

Opties zijn bijvoorbeeld:

- een studie naar een taalkundig onderwerp, bijvoorbeeld NGT, of gebarentalen in het algemeen;
- een literaire prestatie, zoals een toneelstuk, een kort verhaal, een kleine gedichtenbundel.

Literatuur

Cito (2014). *Kijk- en luistertoets 2014/2015 Nederlands*. Verkregen op 04-02-2015 van http://www.cito.nl/onderwijs/voortgezet%20onderwijs/alle_producten/nederlands_kijk_luistertoetsen.

College voor Toetsing en Examens (CvTE) (2014). *Kandidaten met een beperking: Centrale examens vo en rekentoets vo 2015*. Utrecht: CvTE. Verkregen van www.examenblad.nl.

Ekens, T., & T. Meestringa (2013). *Beoordeling van en feedback op schrijfvaardigheid: een handreiking voor de tweede fase voortgezet onderwijs*. Enschede: SLO.

Knors, H., & Marschark, M. (2014). *Teaching deaf learners; Psychological and Developmental Foundations*. Cambridge; Cambridge University Press.

Meestringa, T., & Ravesloot, C. (2012). *Het schoolexamen Nederlands op havo en vwo: verslag van een digitale enquête*. Enschede: SLO (Studie en onderzoek 47).

Meestringa, T., & Ravesloot, C. (2013). Het schoolexamen Nederlands havo/vwo in kaart. *Levende Talen Tijdschrift 14(2)*, 11-19.

Meestringa, T., Ravesloot, C., & Bonset, H. (2012). *Handreiking schoolexamen Nederlands havo/vwo: herziening naar aanleiding van het referentiekader taal*. Enschede: SLO.

Meestringa, T., Ravesloot, C., & Raymakers-Volaart, C. & Ebbers, D. (2012). *Handreiking schoolexamen Nederlands vmbo: herziening naar aanleiding van het referentiekader taal*. Enschede: SLO.

Stichting Projecten Speciaal Onderwijs (z.j.). *Symbiose-overeenkomst: om symbiose-onderwijs vorm te geven conform artikel 24, lid 1 en 2 van de Wet op de Expertise Centra (WEC)*. Utrecht: PO-Raad. Verkregen op 06-03-2015 van www.projectenso.nl.

Sanders, P. (Red.). (2011). *Toetsen op school*. [Arnhem](http://www.cito.nl): Cito.

Tazelaar, P., & Van de Camp, L. (2014). *Positionering doventolk in het onderwijsdomein*. Barneveld: Signifiant.

Til, A. van, Beeker, A., Fasoglio, D., & Trimbos, B. (2011). *Toetsen en beoordelen met het ERK*. Arnhem/Enschede: Cito/SLO.

Bijlagen

Bijlage 1 Beoordelingsformulier spreukbeurt vmbo 3-4

Vso de Taalbrug, Eindhoven

Naam: _____

Klas: _____

Onderwerp: _____

Datum: _____

Onderdeel	Goed (2 pt) *	Volgende (1 pt)	Onvoldoende (0 pt) **
-----------	---------------	-----------------	-----------------------

Vorbereiding

Informatie	☐ De II heeft voldoende informatie verzameld.	☐ De II heeft voldoende deelvragen bedacht, maar te weinig informatie.	☐ De II heeft te weinig deelvragen bedacht, informatie verzameld en laat hoofdzaken weg.
	☐ De II heeft de informatie vooraf juist gecheckt, bij een betrouwbare bron.	☐ De II heeft de betrouwbaarheid van de bron niet meegenomen.	☐ De II heeft informatie niet gecheckt.
Benodigheden	☐ De II zorgt dat alle benodigheden aanwezig zijn.	☐ De II verzamelt spullen bij aanvang van of gedurende de presentatie.	☐ De II heeft spullen vergeten.
Duur	☐ De II spreekt minimaal 15 min.	☐ De II spreekt 5-15 min.	☐ De II spreekt minder dan 5 min.

Inhoud en opbouw

Indeling	☐ Er is een duidelijke inleiding, middenstuk en slot.	☐ Er is een korte, onvolledige inleiding en/of slot.	☐ Er is alleen een kern.
Opening	☐ De II opent duidelijk, zodat het publiek nieuwsgierig wordt.	☐ De II opent met een inleiding.	☐ De II begint meteen met de kern.
Inleiding	☐ De II geeft in de inleiding het onderwerp, <i>spreekdoel</i> , de opbouw en de duur van de presentatie aan.	☐ De II vertelt alleen het onderwerp van de presentatie.	☐ <i>De II begint meteen met de kern.</i>
Kern	☐ De kern bestaat uit voldoende deelvragen, waarbij alle belangrijke aspecten besproken zijn.	☐ De II laat belangrijke informatie weg.	☐ De kern bestaat uit onvoldoende deelvragen.
	☐ De deelvragen worden in een logische volgorde behandeld, <i>ze vormen een samenhangende opsomming.</i>	☐ De deelvragen vormen een samenhangend geheel, maar worden in de verkeerde volgorde behandeld.	☐ <i>De presentatie is een onsamenhangend geheel.</i>
	☐ <i>De II gebruikt signaalwoorden/zinnen om overgangen aan te brengen.</i>	☐ Er zijn duidelijke overgangen tussen de deelvragen en onderwerpen.	☐ Er zijn onduidelijke overgangen, de volgorde van het verhaal is niet altijd logisch.

Slot	☐ De II eindigt met een pakkend slot; samen-vatting, conclusie, o.i.d.	☐ De II sluit af met 'einde' o.i.d.	☐ De II eindigt zonder afronding.
Mening	☐ De II geeft zijn eigen mening en beargumenteert dit.	☐ De II geeft zijn mening, zonder argumentatie.	☐ De II geeft zijn eigen mening niet.

Spreken			
Overdracht van informatie	☐ De II maakt gebruik van steekwoorden.	☐ De II leest veel voor en vertelt korte stukjes.	☐ De II leest alles voor.
Vloeiend spreken	☐ De II is goed te volgen.	☐ De II valt soms stil.	☐ De II onderbreekt zijn zinnen voortdurend.
	☐ De II kan zich vloeiend uitdrukken.	☐ De II spreekt duidelijk genoeg, ondanks slecht verstaanbaar accent of het verkeerd uitspreken van woorden.	☐ De II vertelt het verhaal moeizaam.
Stemgebruik	☐ De II is duidelijk verstaanbaar.	☐ De II is soms duidelijk verstaanbaar.	☐ De II praat zacht en binnensmonds.
	☐ De II maakt gebruik van intonatie.	☐ De II maakt soms gebruik van intonatie.	☐ De II praat monotoon.
Taalgebruik	☐ De II gebruikt korte, eenvoudige zinnen en verbindt deze door de juiste voeg- en verbindingswoorden.	☐ De II beschikt over voldoende woorden, maar gebruikt vaak dezelfde woorden in de presentatie.	☐ De II heeft een beperkte woordenschat moet vaak zoeken naar de juiste woorden.
	☐ De II formuleert goede, creatieve en eigen zinnen.	☐ De II formuleert korte, eigen zinnen.	☐ De II gebruikt andermans zinnen.
	☐ De II past taalaanbod aan op luisteraars.	☐ De II past taalaanbod aan, wanneer om verduidelijking gevraagd wordt.	☐ De II houdt geen rekening met het niveau van de luisteraar.

Presentatie			
Houding	☐ De II staat rechtop en oogt ontspannen en maakt gebruik van natuurlijke gebaren.	☐ De II oogt onrustig, maar heeft daarvoor een oplossing (bijv. praatpapier in de hand).	☐ De II oogt onrustig.
	☐ De II maakt oogcontact.	☐ De II kijkt het publiek aan, maar maakt geen oogcontact.	☐ De II kijkt weg van het publiek.
Interactie	☐ De II checkt tussendoor of de informatie begrepen is.	☐ De II reageert op spontane reacties van het publiek en past die in in de presentatie.	☐ Er is geen interactie tussen de presentator en het publiek.
	☐ De II stelt het publiek in staat vragen te stellen en kan antwoorden.	☐ De II geeft het publiek de mogelijkheid vragen te stellen.	☐ De II geeft het publiek geen mogelijkheid vragen te stellen.

Taal	☐ De II houdt rekening met de voorkennis van de luisteraar en <i>beschikt over voldoende woorden om onbekende termen uit te leggen.</i>	☐ De II gebruikt onbekende termen, zonder deze uit te leggen aan het publiek.	☐ De II gebruikt woorden die overgenomen zijn uit bronnen, zonder te weten wat zij betekenen.
	☐ De II geeft adequate voorbeelden ter ondersteuning van de gegeven informatie.	☐ De II geeft voorbeelden op aanwijzing van de luisteraar.	☐ De II geeft geen voorbeelden.

Hulpmiddelen & bronnen

Materiaal	☐ De II gebruikt hulpmiddelen die goed passen bij het onderwerp en maken de presentatie duidelijker en boeiender.	☐ De II maakt gebruik van hulpmiddelen, maar deze zijn niet passend of aanvullend bij de presentatie.	☐ De II maakt geen gebruik van hulpmiddelen.
	☐ De II maakt op adequate wijze gebruik van een digitaal presentatieprogramma's.	☐ Digitale presentatie is onoverzichtelijk en leidt af van de spreker.	☐ De II gebruikt geen gebruik van digitaal programma.
	☐ De II maakt op adequate wijze gebruik van beeldmateriaal (voorwerpen, film, etc.).	☐ Het gebruikte beeldmateriaal is <u>niet</u> ter verduidelijking van het verhaal.	☐ De II gebruikt geen beeldmateriaal.
Bronnen	☐ De II kan aangeven waarom de bronnen de presentatie ondersteunen en de bronnen zijn herkenbaar in de presentatie verwerkt.	☐ De II gebruikt bronnen, maar geeft dit niet expliciet aan.	☐ De II gebruikt geen bronnen.

Opmerkingen / tips:

Punt

..... punten : 6 =

* Schuingedrukte normen horen bij referentieniveau 2F

** Schuingedrukte normen horen bij referentieniveau 1F

Bijlage 2 Observatie en beoordelingsschema discussiëren, vmbo 5 KB en TL

Auris, Rotterdam

Naam leerling: _____ Cijfer: _____ Datum: _____

Stelling: ...

Aanwezige docenten: Dhr./Mw. en camera

Op elk onderdeel kan een score tussen de 0 en 4 gehaald worden. De dikgedrukte items tellen tweemaal mee in de beoordeling. Totaal: 31x4 = 124 punten is een 10.

0 = geheel afwezig

1 = onvoldoende, maar aanwezig

2 = redelijk, maar wel aanwezig

3 = voldoende tot ruim voldoende aanwezig

4 = goed tot zeer goed aanwezig

ONDERDEEL	SCORE	TOELICHTING
Heeft voldoende argumenten voorbereid		
Kwaliteit van de voorbereide argumenten		
Heeft minimaal 3 nieuwe argumenten ingebracht		
Kwaliteit van argument 1		
Kwaliteit van argument 2		
Kwaliteit van argument 3		
Heeft minimaal 3x inhoudelijk gereageerd op de inhoud van een ander		
Kwaliteit van reactie 1		
Kwaliteit van reactie 2		
Kwaliteit van reactie 3		
Stelt verduidelijkende vragen indien nodig		
De leerling formuleert antwoorden helder (de antwoorden zijn goed te begrijpen)		
Goede lichaamshouding		
Geeft ruimte (non-verbaal of verbaal) aan groepsgenoten		

Spreekt duidelijk, rustig en goed verstaanbaar		
Maakt oogcontact met eigen groepsgenoten		
Maakt oogcontact met de tegenpartij		
Maakt gebruik van beleefd taalgebruik		
Komt op voor zichzelf		
Geeft een passende slotconclusie		
Geeft correcte feedback op eigen discussievaardigheden		
TOTAAL punten		

Bijlage 3 Observatieformulier voordracht

Vso Guyot, Haren

Observatieformulier voordracht

Ingevuld door:

Naam:

Beroep:

Datum:

Cijfer:

		mee oneens		
Inhoud / Argumentatie				
1	Het doel van de voordracht was duidelijk: informeren, activeren of overtuigen	1	2	3
2	Ik weet nu veel over het onderwerp.	1	2	3
3	De spreker heeft het onderwerp goed afgebakend en een duidelijke (probleem-)stelling geformuleerd.	1	2	3
4	De informatie en argumentatie komen betrouwbaar over.	1	2	3
5	Feiten, argumenten en dergelijke worden in een logische volgorde gepresenteerd.	1	2	3
6	De voordracht heeft een krachtige afsluiting.	1	2	3
7	De spreker is in staat vlot en verhelderend vragen te beantwoorden.	1	2	3
8	De spreekbeurt heeft een duidelijk inleiding die het onderwerp aangeeft en de bedoeling duidelijk maakt.	1	2	3
9	Het kerndeel bestaat uit duidelijke verschillende deelonderwerpen.	1	2	3
Publiek en presentatie				
8	Ik ben in het onderwerp geïnteresseerd geraakt door de voordracht.	1	2	3
9	De spreker maakt duidelijk wat het belang van de voordracht is voor het publiek.	1	2	3
10	Voorbeelden, grappen, beeldmateriaal, en dergelijke zijn aantrekkelijk voor het publiek.	1	2	3
11	Belangrijke informatie wordt herhaaldelijk of op verschillende manieren tegelijk aangeboden.	1	2	3
12	De spreker heeft goed contact met publiek.	1	2	3
13	De toon en het taalgebruik zijn afgestemd op het publiek.	1	2	3
14	De spreker varieert in tempo en intonatie.	1	2	3
15	Gebaren en gezichtsuitdrukking ondersteunen de tekst.	1	2	3
16	De spreker gebruikt presentatiemiddelen die de voordracht verlevendigen zonder af te leiden.	1	2	3

Verstaanbaarheid				
17	Moeilijke, belangrijke woorden worden duidelijk met vingerspelling en mondbeeld uitgelegd.	1	2	3
18	Zinnen worden in gebaren in een rustig tempo en met betekenis uitgebeeld.	1	2	3
PowerPoint				
19	PowerPoint heeft een vaste opmaak	1	2	3
20	Niet te veel tekst per dia	1	2	3
21	Voldoende afwisseling	1	2	3
22	Twee tot drie dia's per minuut	1	2	3
23	Functionele illustraties	1	2	3
24	Functionele effecten	1	2	3
25	Spelling in orde	1	2	3
26	Leestekens in orde	1	2	3
27	Hoofdletters op alle dia's op gelijke wijze gebruikt	1	2	3

Commentaar en advies

Wat ging goed?

Tips voor verbetering:

Bijlage 4 Feedbackformulier presentatie havo 4-5, Nieuw Nederlands
Groningen, Noordhoff, 5^e editie

	Spreker Observator Onderwerp			
Toelichting 2F	Inhoud			Toelichting 3F
2F Kan een duidelijk verhaal houden met een samenhangende opsomming van punten en kan daarbij het belangrijkste punt duidelijk maken.	De structuur van de presentatie is niet duidelijk	O M V G	De structuur van de presentatie wordt voor het publiek verhelderd	3F Kan, indien nodig, het publiek de opbouw en structuur duidelijk maken en volgt deze ook.
Geen RF	De verschillende onderdelen van de presentatie vertonen weinig of geen samenhang	O M V G	Het verband tussen de verschillende onderdelen van de presentatie is duidelijk	3F Maakt gebruik van middelen voor tekstcohesie (bijvoorbeeld signaal- en verbindingswoorden) om uitingen te verbinden tot een heldere, samenhangende tekst. Bij langere teksten kan dit nog problemen opleveren.
	Afstemming op doel			
2F Geeft zijn spreekdoel duidelijk vorm (instruerend, informatief, onderhoudend enz.) zodat het voor de luisteraar herkenbaar is.	Het doel van de presentatie is niet duidelijk	O M V G	Het doel van de presentatie (overtuigen, informeren, activeren) wordt bereikt	3F Kan tijdens een spreektaak verschillende doelen met elkaar verbinden (bijvoorbeeld informeren en overtuigen) en is zich ervan bewust dat hij van spreekdoel wisselt.

Afstemming op publiek				
2F Kan het verschil tussen formele en informele situaties hanteren.	Maakt af en toe gebruik van minder passend taalgebruik	O M V G	Het taalgebruik is passend	3F Kiest in formele en informele situaties zonder moeite de juiste taalvariant.
2F Maakt de juiste keuze voor het register en het al dan niet hanteren van taalvariatie (dialect, jongerentaal).				
2F Kan de luisteraar(s) boeien door middel van concrete voorbeelden en ervaringen.	De presentatie is niet boeiend voor het publiek	O M V G	De inhoud van de presentatie is goed afgestemd op het publiek door een goede binnenkomer en uitsmijter en relevante voorbeelden	Als 2F Kan de luisteraar(s) boeien door middel van concrete voorbeelden en ervaringen.
Geen RF	Kan vragen niet of niet goed beantwoorden en/of stelt zelf geen vragen aan het publiek	O M V G	Beantwoord vragen van het publiek op een passende manier of stelt zelf vragen aan het publiek	3F Kan spontaan afwijken van een voorbereide tekst en ingaan op belangwekkende punten die vanuit het publiek worden aangedragen.
Houding				
Geen RF	Maakt geen oogcontact, kijkt weg, kijkt over het publiek heen	O M V G	Maakt oogcontact met het publiek	Geen RF
Geen RF	Vlakke gezichtsuitdrukking, gebaren en lichaamstaal	O M V G	Levendige gezichtsuitdrukking, gebaren en lichaamstaal	Geen RF
Geen RF	Maakt zenuwachtige indruk	O M V G	Zelfverzekerde houding	Geen RF

Woordenschat en woordgebruik				
<p>2F Beschikt over voldoende woorden om zich te kunnen uiten. Het kan soms nog nodig zijn een omschrijving te geven van een onbekend woord.</p>	Beperkte woordenschat	O M V G	Redelijk grote woordenschat, variatie in woordkeus.	<p>3F Kan variëren in de formulering.</p> <p>3F Beschikt over een goede woordenschat.</p> <p>3F Trefzekerheid in de woordkeuze is over het algemeen hoog, al komen enige verwarring en onjuist woordgebruik wel voor zonder de communicatie in de weg te staan.</p>
<p>2F Kan het verschil tussen formele en informele situaties hanteren.</p> <p>2F Maakt de juiste keuze voor het register en het al dan niet hanteren van taalvariatie (dialect, jongerentaal).</p>	Maakt af en toe gebruik van minder passend taalgebruik	O M V G	Het taalgebruik is passend	<p>3F Kiest in formele en informele situaties zonder moeite de juiste taalvariant.</p>
Vloeiendheid en verstaanbaarheid				
<p>2F Vloeiendheid kan minder zijn als er nagedacht moet worden over de grammaticale vorm, de te kiezen woorden en herstel van fouten.</p>	Spreekt te snel / spreekt te langzaam	O M V G	Spreekt in een acceptabel tempo	<p>3F Kan langere stukken tekst produceren in een normaal tempo; hoewel er tijdens het zoeken naar patronen en uitdrukkingen, aarzelingen voorkomen, zijn er weinig, overigens niet storende pauzes.</p>

<p>2F De uitspraak is duidelijk verstaanbaar, ondanks een eventueel accent, af en toe een verkeerd uitgesproken woord en/of haperingen.</p> <p>2F Gebruikt korte eenvoudige zinnen en verbindt deze door de juiste, eenvoudige voegwoorden en verbindingswoorden</p> <p>2F Vertoont een redelijke grammaticale beheersing.</p> <p>2F Aarzelingen en fouten in zinsbouw zijn eigen aan gesproken taal en komen dus voor, maar worden zo nodig hersteld.</p> <p>2F Vloeiendheid kan minder zijn als er nagedacht moet worden over de grammaticale vorm, de te kiezen woorden en herstel van fouten.</p>	<p>Mompelt</p> <p>Maakt zinnen niet af</p> <p>Spreekt te snel / spreekt te langzaam</p>	<p>O M V G</p> <p>O M V G</p>	<p>Spreekt verstaanbaar</p> <p>Maakt hele zinnen</p> <p>Spreekt in een acceptabel tempo</p>	<p>Als 2F De uitspraak is duidelijk verstaanbaar, ondanks een eventueel accent, af en toe een verkeerd uitgesproken woord en/of haperingen.</p> <p>3F Incidentele vergissingen, niet-stelselmatige fouten en kleine onvolkomenheden in de zinsstructuur kunnen nog voorkomen, maar zijn zeldzaam en worden meestal direct verbeterd.</p> <p>3F Toont een betrekkelijk grote beheersing van de grammatica.</p> <p>3F Kan langere stukken tekst produceren in een normaal tempo; hoewel er tijdens het zoeken naar patronen en uitdrukkingen, aarzelingen voorkomen, zijn er weinig, overigens niet storende pauzes.</p>
--	---	-------------------------------	---	--

Gebruik ondersteunende middelen				
Geen RF	Het gebruik van hulpmiddelen hebben heeft toegevoegde waarde en/of leidt af van de gesproken tekst	O M V G	Het gebruik van hulpmiddelen ondersteunt de structuur van de presentatie	Geen R
Gene RF	De vormgeving is niet aantrekkelijk en/of eventuele tekst is niet goed leesbaar	O M V G	De vormgeving is aantrekkelijk en eventuele tekst is goed leesbaar	Geen RF
Tips				
Ik heb de volgende tips voor deze spreker:				

SLO heeft als nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling een publieke taakstelling in de driehoek beleid, praktijk en wetenschap. SLO heeft een onafhankelijke, niet-commerciële positie als landelijke kennisinstelling en is dienstbaar aan vele partijen in beleid en praktijk.

Het werk van SLO kenmerkt zich door een wisselwerking tussen diverse niveaus van leerplanontwikkeling (stelsel, school, klas, leerling). SLO streeft naar (zowel longitudinale als horizontale) inhoudelijke samenhang in het onderwijs en richt zich daarbij op de sectoren primair onderwijs, speciaal onderwijs, voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs. De activiteiten van SLO bestrijken in principe alle vakgebieden.

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
E info@slo.nl
www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)

 [@slocommunicatie](https://twitter.com/slocommunicatie)

slo